

Évfordulók ürügyén a hétköznapi könyvtártörténet-írásról*

I.

Minden valamirevaló intézmény, de szakma életében is a kerek évfordulók nagyszerű lehetőséget kínálnak arra, hogy az érintett, a jubiláló – visszanezve múltjára – „megcsinálja” a maga történetét, és egyúttal felmutassa környezetének, megszólítsa a társadalmat, s vele mintegy elbeszélgetve visszajelezzesse: tudnak róla. ismerik jelentőségét, értékeit és számolnak vele a jövőben is. A modern magyar könyvtáriügy történetében az első nagy, kerek évforduló az ötvenéves, amely némelyik közművelődési könyvtár számára sajátosan nem egy esztendő jelent, hanem egész évkört, több évet is. Például a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár számára az 1949-től 1952-ig terjedő négyéves ciklusból több 50. évforduló is kínálkozik. 1949-ben létesült a Miskolci Körzeti Könyvtár, amely az abban az évben alapított másik kilenc körzeti könyvtárral együtt a magyar könyvtártörténetben először alkotott rendszert, a gondjaira bízott területet teljesen átfogó, minden részletében átgondoltan kialakított, a falusi könyvtárakat megszerző, őket könyvvél, könyvtári felszereléssel ellátó, könyvtárosaikat módszertani segítségben részesítő, képzésüket megszervező állami intézményként. Ilyen körzeti könyvtárakból 1951 végéig 32-t hozott létre az akkori Népművelési Minisztérium. A körzeti könyvtárak 1952-ig éltek, amikor is az év folyamán megszervezett megyei könyvtárak részévé válva megszűntek. Az 1952 májusában minisztertanácsi határozattal teremtett megyei könyvtárak másik összetevője, alkotóeleme a megyeszékhelyen működő városi könyvtár lett – példánkban a Miskolci Városi Könyvtár. Sajátos módon ez maga is „összetett” intézmény volt. Az történt ugyanis, hogy a budapesti Központi Technológiai Könyvtár (a mostani BME OMIKK elődintézménye) 1949-ben Miskolcon megnyitotta első vidéki műszaki fiókkönyvtárát, az akkor még csak 27 éves Fazekas István vezetésével, s ezt a műszaki fiókkönyvtárát 1951. június 1-jén beolvasztották a kiváló dr. Uhlmann Aladár által szintén 1949-ben megszervezett Miskolci Városi Könyvtárba. Így sorakoznak tehát a miskolci megyei könyvtár ötvenéves jubileumainak, illetve lehetséges ötvenéves megemlékezéseinek, ünnepléseinek dátumai: 1949 – a Miskolci Városi Könyvtár megnyitása; 1949. május 1. – az országban ötödikként megszervezett Miskolci Körzeti Könyvtár működésének kezdete; 1949. július 22. – a Miskolci Műszaki Fiókkönyvtár létesítése; 1952. október 26. – a Miskolci Megyei Könyvtár felavatása. Miskolc esetében tehát három-négy ötvenéves évforduló megünneplésére is lehetőség nyílt. Kérdés: megtörtént-e ez. s ha igen, hány megemlékezésre került sor az említett dátumokhoz igazodva? (Meg-

* A 2005. május 17-én az Ózdi Városi Könyvtárban rendezett Könyvtári értékek – könyvtári emlékek című tanácskozáson elhangzott előadás szerkesztett változata.

jegyzem, hogy két évfordulót ugyanebben a ciklusban a szikszói könyvtár is megünnepelhetett volna, ugyanis 1949. április 19-én ott, az akkor még megyeszékhely rangban levő nagyközségben létesült Komoróczy Györgynek, Abaúj-Torna vármegye főlevéltárosának vezetésével az ország harmadik körzeti könyvtára, s ez 1952. október 28-án szintén átalakult – az abban az időpontban már csak járási székhely jogállású Szikszón működő – a szikszói járás könyvtárává.) A miskolcihoz és a szikszóihoz hasonlóan alakultak a dolgok országosan is, azzal a kivétellel, hogy jó néhány „igazi” városi könyvtár – tehát nem megye- vagy járási székhelyen működő városi könyvtár – alapítása szintén az 1949–1951-es időszakra esik. A forrásokból tudjuk, hogy 1940-ben az akkori, megnagyobbodott Magyarországon is csak tíz városi könyvtár működött, e lemaradás miatt a '40-es évek végén a népművelési kormányzatnak nagyon sok új városi könyvtárat kellett szerveznie.

Most azonban maradunk még a körzeti könyvtárak korszakánál, az 1949-től 1951 végéig terjedő hároméves időszaknál. Ha a körzeti könyvtárak akkori 32-es számához hozzáveszünk még vagy 90-et, mert a később várossá lett települések könyvtárai közül legalább 120-nak az alapítása is 1949 és 1952 között történt, megállapíthatjuk, hogy körülbelül *150 könyvtár ünnepelhetne volna fennállásának félszázados évfordulóját 2001 végéig*. Adataink szerint azonban mindössze 14 tette ezt, mégpedig a volt 32 körzeti könyvtár közül öt, a többiekből hét városi és két egykori falusi könyvtár. Szomorúan kis szám ez, és akkor sem lesz szebb jubileumi mérlegünk, ha tudjuk és megemlítyük, hogy a tárgyalt jubiláris időszakban volt egy országos körzeti könyvtárosi-közművelődési könyvtárosi megemlékezés a Heves megyei Noszvajon, és az ELTE BTK Könyvtártudományi Tanszékének 1949-es megalapítását ünneplő, valamint az orvosi könyvtárügy kezdeteire visszatekintő nagy összefoglaló is lezajlott.

Persze elképzelhető, hogy minderre valaki azt mondja: Pardon, tévedni tetszett, mert nem számolt azokkal a könyvtárakkal, amelyek jubileumi megemlékezésének nemcsak a meghívója, de a híre sem jutott el a Könyvtári Intézetbe! A válaszom: bizonyára előfordult, hogy némelyek zártabb körben, netán a sajtó- és egyéb nyilvánosságot mellőzve, ám mély értelmű múltidézőssel ünnepeltek, ezek száma azonban nem haladhatja meg az említett kör tíz százalékát, tehát az így kapott szám, a $14+15 = 29$ még mindig a múlt iránti kiábrándítóan csekély érdeklődésről tanúskodik.

Lépjünk azonban tovább az időben! Nézzük meg, hogy az 1952–1954-es nagy alapításokra való mai emlékezés-emlékeztetés újabban megtanult promóciós és marketing-lehetőségeit, fogásait kihasználták-e az érintett könyvtárak, amelyek közben állhatatosan és jogosan panaszkodtak az irántuk megnyilvánuló ilyen-olyan fenntartói és társadalmi közönyre?! Vizsgálódásunkhoz idézzük fel 1952, 1953 és 1954 nagyszabású fejlesztéseit. 1952-ben mind a tizenkilenc megyeszékhelyen megalakultak a megyei könyvtárak – mint említettem, a megyeszékhelyen működő körzeti és városi könyvtár egyesítésével. Rajtuk kívül 45 járási székhelyen szervezték meg a járási könyvtárat, és több, főhivatású könyvtáros vezette. ún. önálló községi könyvtárat is létrehozta a nagyobb falvakban. 1953 végére a járási könyvtárak száma 75-re nőtt, az önálló községi könyvtárak kategóriájába tartozóké, amelyekből a legtöbb napjainkra városi könyvtárrá rangosodott, 46-ra emelkedett. 1954 végén 19 megyei, 85 járási, 17 városi és 140–150 önálló községi könyvtár működött az országban. 2002 és 2004 között – természetesen az 1952–

1954-es ciklus előtt alapított városi könyvtárakat leszámítva – körülbelül 250 könyvtár büszkélkedhetett volna fél évszázados múltjával. *A valóságban alig több mint egynegyedük, 64 intézmény valamilyen évfordulós megemlékezéséről van tudomásunk*, és ezt a számot még az ímént alkalmazott tíz százalékos korrekcióval megemelve is elégtelennek tartjuk a 90:250-es arány, viszonyítás alapján! A hiányzók között megveszékelyt is találunk (Nógrádéról és Heveséről nem hallotunk), a nagyobb városok közül Dunaújváros, Sopron és Baja említendő, de például Mohács, Gyöngyös és Kazincbarcika jubilálásáról sincsenek értesüléseink – örülnénk, ha megcáfolnának!

Áttérve az évfordulós megemlékezések tartalmára, nézzük meg, mivel ünnepeltek a jubiláló könyvtárak? Mindenekelőtt összejövetelekkel, hazai és nemzetközi konferenciákkal, munkatársi és „veterán”-találkozókkal, könyvtárosok és olvasók találkozóival. Ezek látszólag könnyebben szervezhetőek és lebonyolíthatók, ráadásul a Nemzeti Kulturális Alap is könnyebben csurrant-cseppent költségeikre némi pénzmagot. Fáradságosabb és költségesebb, sőt rizikósabb az évfordulók maradandóvá tétele valamilyen írásos rögzítés formájában. Szerencsére ilyenre is akad jó példánk, egyikük épp borsodi-zempléni: a 2003. szeptember 9–11-i sárospataki tanácskozásról, amely a pataki és a szerencsi könyvtár múltjáról is szólt, maradandó értékű kiadvány született. A Paksi Városi Könyvtár pedig a helyi irodalmi–művészeti–helytörténeti szemlében örökítette meg az évfordulós ünnepség könyvtártörténeti részét. A Győr-Moson-Sopron Megyei Könyvtár 2002. októberi ünnepi tanácskozásának anyaga éppenséggel könyvtári folyóiratban található, a könyvtár híradójának, a *Kisalföldi Könyvtárosnak* 2002/1–2-es összevont számában.

Az önálló könyvtártörténeti kötetek, füzetek száma sem kevés: a megyei könyvtárak közül a pécsi, a békéscsabai, a székesfehérvári, a debreceni, a szolnoki, a tatabányai, a szentendrei (tehát a Pest megyei), valamint a zalaegerszegi adott ki ilyeneket. Összesen tehát kilenc, a megyei könyvtárak valamivel kevesebb, mint fele. A városi könyvtárak közül könyvtártörténettel jelentkezett a pécsi városi (igaz, még csak a 40. évfordulóját ünnepelhette), továbbá a kiskunfélegyházi, a hatvani, a püspökladányi, a komáromi, a bonyhádi, a tamási, a keszthelyi, a pápai, illetve a már említett paksi, sárospataki és zalaegerszegi, összesen 12 városi könyvtár. Ez a városi könyvtárak akkori, körülbelül 240-es számához viszonyítva elenyészően csekély, a vállalkozó intézmények emiatt is a legnagyobb dicsőretekre érdemesek. Produktumaik közül ki kell emelni a kiskunfélegyházit, a komáromit, a pápait, a püspökladányit és a sárospatakit. Ez utóbbit egy másik kiadvány-vállalkozásának úttörő merészségéért is, mert a pataki 2001-es, a városi kiváltságok elnyerésének 800. évfordulója alkalmából megjelentetett munka az első könyvtártörténetünk, amely nem egy város egyetlen könyvtárának a történetét öleli fel, hanem a város valamennyi könyvtárának egyenkénti históriáját foglalja egyetlen kötetbe.

Mielőtt e kör értékelését lezárnám, hadd tegyek fel egy halk kérdést. Nem feltűnő az, hogy a kiadvánnyal jelentkezett 12 könyvtár között nincs egyetlen, más szervezetbe tagolt, ún. integrált intézmény keretében működő könyvtár sem? Talán ez esetben is bebizonyosodott, hogy a nagyobb szakmai teljesítményekhez az önállóság, a szuverén intézményi státus a legmegfelelőbb jogállás, szervezeti forma, létállapot.

Még egy közbevetés. Az évfordulós kiadványok között nemesak könyvtártörténetek találhatóak, hanem más műfajúak, például *Ki kicsoda?*-összeállítások és *minervák* is. Ezek csekély száma azért érthetetlen, mert létrehozásuk inkább gyűjtő-, mint kutatómunkát igényel, így rövid határidőre is elkészíthetők. Nem úgy, mint a könyvtártörténetek. Ezekhez ugyanis megfelelő, rendezett-gondozott források, dokumentumok és már elvégzett, több irányú előmunkálatok szükségeltetnek. Ráadásul megírásukhoz a szakmaiakon felül történeti ismeretek és írói-szerkesztői kvalitások is kellenek, továbbá elegendő idő – amely soha sincs –, megtetézve az NKA-támogatás határidős elszámolásának fenyegető rémével...

A gyors munka, az alapos lektorálás elmulasztása és a gondos nyomdai korrigálás elmaradása miatt túl sok a kifogásolnivaló ezekben a kiadványokban. Ám hibáik, ügyetlenségeik ellenére sem haszontalanok a megjelent könyvtártörténetek. Mindegyikben van annyi jó nyersanyag, amennyiből egy következő évforduló felkészült és kritikus könyvtárosa, történésze hitelesebb monográfiát formálhat – természetesen a szükséges kiegészítésekkel és javításokkal.

A jelenhez visszatérve, tallózzunk egy kicsit a megjelent publikációk között. A jubileumi időszak könyvtártörténetei közül az egyik legtöbbit dicsért a tatabányai megyei könyvtáré, sikerét annak is köszönheti, hogy igen jól dokumentált munka – minden bizonnyal az 1949 óta napjainkig jól kezelt irattárának, továbbá a sok év óta következetesen, kihagyás nélkül, két évente megjelenő évkönyveinek és csaknem negyven éve folyamatosan kiadott híradóinak jóvoltából. A szombathelyiek könyvtártörténete atraktív kiállításával, a könyvtár értékeinek pazar bemutatásával is kitűnik. A békéscsabai és a debreceni megyei könyvtárak története pedig bölcs műfajválasztásával: az erőket, a szerzői kapacitásokat és a rendelkezésre álló időt felmérve a csabai könyvtár „emlékkötetet” állított össze, emlékezések tartalmazás és színes csokrálval hozott létre maradandó értéket; a debreceni könyvtár pedig szaktörténeti megbízhatósággal válogatott dokumentumkötetet tett le a jubileumi asztalra. A megyei könyvtár történeténél szélesebb területet és tágabb időhatárokat fog át a pécsi megyei könyvtár történeti erényeket felmutató tanulmánykötete. *A könyv- és könyvtárkultúra ezer éve Baranyában* című, és egészen kiváló a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárnak Kégli Ferenc által írt, az elődintézmények – a városi és a körzeti könyvtár – történetét feldolgozó, szakmai etalonnak is tekinthető két kiadványa. A hódmezővásárhelyi könyvtártörténet különböző korszakait Kőszegfalvi Ferenc által feldolgozó munkák ugyancsak szaktörténeti erényeket csillogtatnak.

Lezárva ezt a remélhetőleg nem túl hiányos „seregszámlát”, okvetlenül szólnunk kell arról is, ami itt tágabb világunkon, a közművelődési könyvtári területen kívül történt. Nevezetesen arról, hogy a tárgyalt „jubileumi” időszakunkban, tehát 1999 és 2004 között jelent meg például az orvosi könyvtárügyi évfordulóra kiadott „emlékkönyv”, a miskolci és a soproni egyetemi könyvtár előtörténetének feldolgozása, az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeinek történetét ismertető kötet, az Országos Széchényi Könyvtár 1918-ig szóló története, valamint a helyismereti könyvtárosok évenkénti találkozájának anyagát tartalmazó füzetek sorozata, és jelentek meg olyan, régi állományokat bemutató katalógusok, mint a pécsi Klimó-könyvtáré vagy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár antikváit leíró kötetek. Kiadták még a hódmezővásárhelyi olvasókörök legújabb kori történetét, az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ ötvenéves történetéről szóló

munkát, az Országos Idegennyelvű Könyvtár, továbbá az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum évkönyvét, valamint az utóbbi történetének első kötetét – hogy csak a legfontosabbakat említsem...

II.

A könyvtártörténeti írások fontos megjelenési helyei az említett *évkönyvek* is. Ezek létjogosultságának elismerése azonban nem egyértelmű. Szakmánkban is akad olyan tekintély, aki elavultnak ítéli a műfajt, abból kiindulva, hogy nehézkes, lassú és elegyes: a benne levő jelentések, beszámolók gyors megjelenést kívánnának, tehát külön közlést külön kiadványban, a legkülönbözőbb témákról szóló tanulmányaiknak pedig inkább az érintett diszciplínák szakfolyóirataiban vagy gyűjteményes kötetekben volna a helyük. Nagy hagyományú műfajról lévén szó, én békén hagynám őket, annál is inkább, mert némely könyvtárak régi iratanyagának hiányában esetleg fő forrásai a könyvtártörténetnek a korabeli évkönyvek. Bizonyos adatokat keresvén készülő kronológiámhoz magam is évkönyveket használtam elsődleges forrásként, például a Veszprém megyei könyvtár évkönyvsorozatát.

A hazai könyvtári évkönyvek történetét nem ismerem kellőképpen. Feljegyzéseim szerint az első könyvtári évkönyvek megjelenése a Fővárosi Könyvtárhoz. Szabó Ervin igazgatói működésének kezdeti időszakához kötődnek. Legelsőként a *Fővárosi Könyvtár Értesítője* címmel 1907 májusában jelent meg évkönyvnek minősíthető kiadvány, amely később névmegjelölésében is évkönyvvé változott. Sőt a Fővárosi Könyvtár Értesítőjének 1912. évi folyamához egy melléklet is csatlakozott: a *Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Értesítője*, amely még a következő évben is megjelent. A Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Értesítője 1928-ban önállósult és 1942-ig nyolc kötete került ki a nyomdából. (Sietek megjegyezni, hogy mindmáig a fővárosi könyvtár jelentette meg a legtöbb évkönyvet, 38-at. Közülük 26-ot a II. világháború után; a legutolsót, az 1997–1998. évit immár öt éve, 2000-ben.)

A kezdetekkel, az indulással kapcsolatban talán másokban is motoszkál a kérdés: miért éppen a fiatal Fővárosi Könyvtár fiatal, 1907-ben harmincéves igazgatója, Szabó Ervin volt az úttörője az évkönyvkiadásnak is? (Pontosabban: nemcsak az évkönyvkiadásnak, mivel ezek a beszámolókat, híreket és gyarapítási jegyzékeket tartalmazó vegyes tartalmú periodikák egy másik műfaj, a *könyvtári híradó* őseinek is tekinthetők.) A magyarázatot két tényben sejtem. Az egyik oldalon a könyvtárügyben ott volt az imponáló fejlődésnek indult fiatal intézmény és vezetője, aki mögött olyan, az újra fogékony főnökök álltak, mint – 1906-ban bekövetkezett haláláig – Kőrösy József, a Fővárosi Statisztikai Hivatal tudós vezetője, illetve mindvégig a nagy kultúrabarát Bárczy István polgármester; a könyvtárügy másik területén, világában viszont a csekélyebb önállósággal rendelkező, más rendeltetésű intézményekbe, így múzeumokba (lásd: a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára), a Magyar Tudományos Akadémiába, egyetembe-egyetemekbe, kamarákba szervezetileg teljesen betagolt könyvtárak – többnyire korosabb, Szabó Ervinnél legalább húsz évvel idősebb vezetőkkel. Például Szily Kálmán, az MTA főkönyvtárnoka, akadémikus akkor, 1907-ben 69 éves, Fejérfatya László történész, a Széchényi Könyvtár igazgatója ötven, Ferenczi Zoltán irodalomtörténész, az Egyetemi Könyvtár igazgatója ugyancsak ötvenéves volt, és még

Rados Gusztáv műegyetemi tanár, a könyvtár igazgatója is elérte már a negyvenöt évét. Ők jobbára csak megosztott idővel és figyelemmel könyvtárvezetőködtek, többnyire egyetemi professzorok, akadémiai tagok voltak, vagy ilyen pozíciók, rangok, címek megszerzésén fáradoztak. Tudósi ambícióik mellett számukra a könyvtár mint szolgáltató szervezet, annak ilyen működtetése, a működés állandó vizsgálata és e vizsgálódás eredményeinek nyilvánosságra hozatala, az évről évre történő beszámolás, az évkönyv kínálta megmutatkozás és a társadalmi-szakmai kapcsolatteremtés kevésbé volt fontos. Ráadásul e nagy könyvtárak beosztott munkatársaiból is többnyire hiányzott a szolgálati-szolgáltatói irányultság. Mai szóhasználatlaltal „parkolópályán” tanyázva ugyanúgy az egyetemi vagy akadémiai karriert tekintették életcéljuknak, mint ahogyan vezetőik. Üssük csak fel a régi könyvtáros-folyóiratok megsárgult számain! A szerzők és a hírekben szereplők közül több beosztott könyvtáros, könyvtáros őrségéd, segédőr neve mögött olvasható az akadémiai levelező tag rangjelölés, majd a XX. század tízes éveiben feltűnik az egyetemi magántanár titulus is.

Mindezek után talán jellemző lehet az évkönyvkiadás időrendjének, a sorrendnek pusztá egybevetése, mégpedig az említett 1907-es fővárosi könyvtári kezdéstől számítva:

- 1939 – Győri Városi Könyvtár,
- 1954 – Debreceni Egyetemi Könyvtár,
- 1958 – Kaposvári Megyei Könyvtár (július),
- 1958 – Országos Műszaki Könyvtár (november)
- 1958 – Országos Széchenyi Könyvtár (december vége, 1959 január),
- 1962 – Országos Pedagógiai Könyvtár (február),
- 1962 – Veszprémi Megyei Könyvtár (augusztus 7.),
- 1962 – Komárom Megyei Könyvtár (augusztus 19.),
- 1962 – Budapesti Egyetemi Könyvtár (november),
- 1964 – Szolnoki Megyei Könyvtár (február),
- 1964 – Szombathelyi Megyei Könyvtár (március),
- 1967 – Budapesti Műszaki Egyetemi Könyvtár,
- 1971 – Jászberényi Városi–Járási Könyvtár,
- 1988 – Állami Gorkij Könyvtár
- 1993 – Zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár (egyetlen városi könyvtár 1989 után),
- 1995 – Békéscsabai Megyei Könyvtár.

Néhány kiegészítés az iménti listához. Mint láttuk, az évkönyveket kiadó könyvtárak sorában a második a Győri Városi Közkönyvtár volt 1939-ben. Vezetője a fiatal, akkor harmincöt éves Bay Ferenc dr. arról is nevezetes, hogy elsőként ő mérte fel egy város teljes magánkönyvtári helyzetét egy ügyes fogás, a több mint húszezer adóívbe szinte becsempészett kérdések válaszainak feldolgozásával. Utódai, a Győri Megyei Könyvtár vezetői még két évkönyvet adtak ki: 1965-ben, illetve a könyvtár fennállásának századik évfordulóján, 1998-ban.

A harmadikat, a Debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyvsorozatát Kovács Máté indította el 1954-ben, majd utódai, Csűrű István, az ő halála után pedig a rá következő igazgatók folytatták napjainkig a kiadást. Az utolsó kötet, amelyről tudok, a 2001–2002-es évekről beszámoló 22–23. számú évkönyv.

A negyedik a sorban a Kaposvári Megyei Könyvtár évkönyve 1958-ból, ez pár hónappal megelőzte az Országos Széchényi Könyvtár első (!) és az Országos Műszaki Könyvtár (a későbbi OMIKK) szintén első évkönyvét. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyvei ezután minden esztendőről megjelentek – később évszevonásokkal és mind nagyobb késésekkel – egészen 2000 augusztusáig, amikor a sorozat hivatalosan is kimúlt. A legutolsó kötet már éppenséggel öt évet markolt egybe, és a megjelölt kezdő évhez képest hat esztendőnyi késéssel jelent meg.

Az Országos Műszaki Könyvtárnak 75. évfordulójára, 1958-ban kiadott első kötetét mindössze négy követte, mégpedig 1963-ig. Az igazgatóváltás, Jánszky Lajos távozása véget vetett az évkönyvkiadásnak... Az 1945 utáni közművelődési könyvtárak közül úttörőként évkönyvkiadásra vállalkozó Kaposvári Megyei Könyvtár erejéből igazgatójának – egyébként az első megyei sajtóbibliográfiát is összeállító-közreadó Kellner Béla Bernátnak – három kötetre futotta, mégpedig 1963-ig.

A következő sűrűsödési pont, gazdagabb termésű év négy – első évkönyvvel jelentkező – könyvtára közül kettő közművelődési, ráadásul mindkettő a legkitartóbb évkönyvkiadó intézményünk: a Komárom-Esztergom megyeit kiadó tatabányaira már utaltam a könyvtártörténetekkel kapcsolatban, most hadd emeljem ki a legutolsó szerkesztőknek, Monostori Imrének és Takács Annának azt a szívósságát, amelynek köszönhetően minden második évben újabb értékes kötet kerül a szakma asztalára. Csaknem hasonló kitartás jellemzi a Veszprém Megyei Könyvtárat: az 1962. évit követő, három-öt-hat éves gyakorisággal sorakozó kötetek folytonossága ugyan megszakadt 1987-ben, de a szorgalmas és tehetséges szerkesztő, Balogh Ferencné tavaly elkészítette az 1987–2003-as kötetet, amelybe magam is szívesen adtam egy kronológiai összeállítást Veszprém megye könyvtártörténetének csaknem ezer évéről.

A másik két, 1962-es indulású évkönyvsorozat további sorsáról csupán annyit, hogy az Országos Pedagógiai Könyvtár 1966-ig megszakítatlan évkönyvsorát majd húsz évvel később, 1984-ben követte újabb kötet, és további tizenkilenc évig kellett várni a következőre, a 2003. évre. Hasonló kihagyások jellemzik a Budapesti Egyetemi Könyvtár évkönyveinek kiadását is: az 1962 és 1973 között megjelent kötetek huszonnégy év szünet után folytatódtak, úgy, hogy 1997-től 2001-ig újabb három kötetet vehettünk kézbe.

A következőkben – kissé gyorsabban haladva – megemlíjtjük, hogy az 1964-ben évkönyvvel jelentkező két megyei könyvtár közül a szolnoki meg is maradt az induló kötetnél, és a szombathelyi is még csupán egyet adott ki, mégpedig 1970-ben, új épületének avatása alkalmából. A Budapesti Műegyetemi Könyvtár szándékából-erejéből öt kötetre futotta 1967 és 1988 között.

A számba vett újabb indulási dátumnál, 1971-nél mindenképpen meg kell állnunk egy figyelemfelkeltés erejéig: 1971. december 6-án jelent meg egy kisvárosi könyvtár nagy szellemi érdeklődését és helytörténeti-helyismereti fogékonyságát tükröző kötet, a *Könyvtár és művelődés* címet, a *Jászberényi Járási és Városi Könyvtár értesítője 1. 1966–1970* alcímet viselő kötet, a fiatal könyvtárvezető, Arató Antal országos elismerést kiváltó munkája. Ezt 1972-ben és 1973-ban még egy-egy évkönyv követte – az előző esztendő anyagával. Kisváros kis könyvtáráról lévén szó, megismételhetetlennek tűnt ez a teljesítmény, azonban az utódok 2000-ben szintén jelentkeztek évkönyvvel, mégpedig a város nyilvános könyvtári szolgálatának száz év előtti kezdeteire emlékezve-emlékeztetve.

Az 1971-et követő csaknem két évtizedben már alig-alig találkozunk új indulású évkönyvekkel. A könyvtárosok elfáradása, a műfaj kiürülése vagy a sokasodó anyagi gondok okozták-e a bekövetkezett apályt, nem tudom, egyszer majd talán a könyvtártudósok szánnak időt az okok mélyebb kutatására. Nekem az a dolgom, hogy feljegyezzem: jó nagy késéssel, 1988-ban az Állami Gorkij Könyvtár jelentkezett évkönyvvel, majd csaknem másfél évtizeddel később, 2002-ben ugyanez a könyvtár – immár Országos Idegennyelvű Könyvtár néven – újjal is. 1993-ban a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtár „jubileumi évkönyvnek” nevezett kiadvánnyal ünnepelte létesítésének harmincadik évfordulóját; 1995. augusztus 20-án pedig a Békéscsabai Megyei Könyvtár *Évtizedkönyv* címmel kiadott első évkönyvével különleges formában emlékezett-emlékeztetett új épülete felavatásának tizedik évfordulójára. A különlegesség abban rejlik, hogy az évkönyvet könyvként nem lehet olvasni, mert az csak mágneslemezen jelent meg. Ez már csakugyan a „szép új világ”, az elektronikus kor betörése könyvtári világunkba.

III.

Ha a könyvtári kiadványok egyik jellegzetes csoportját alkotó ún. *könyvtári híradók* a könyvtári körlevelek szerepkörénél többre pályáznak és vállalkoznak, éppen úgy lehetnek a *könyvtártörténet forrásai*, mint a *könyvtártörténet-írás gyakorló terepei, iskolái*. Eredetileg és elsősorban a hálózatgondozás, a központi könyvtár és a tagkönyvtárak párbeszédének, kommunikációjának, az oda-visszacsatolásnak eszközei, ezért szinte törvényszerű volt megjelenésük a könyvtárhálózatok kiépítésének egy bizonyos fejlődési szakaszában. Ez nálunk meglepően korán, 1950-ben bekövetkezett: az év közepén a körzeti könyvtárak által szervezett falusi könyvtárak, népkönyvtárak (értsd: letéti könyvtárak) száma már az ezret is meghaladta. Irányításukra, eligazításukra ekkor, 1950. augusztus 10-én adta ki Lipták Pál, a békéscsabai körzeti könyvtár sokoldalú, annyi könyvtárügyi kezdeményben úttörő szerepet vállaló és az újdonságokat elsőként meg is valósító vezetője a *Népkönyvtáros. A Békéscsabai Körzeti Könyvtár havi értesítője* címet, illetve alcímet viselő megyei híradót. Ezt a négy stencillapra gépelt, majd arról sokszorosított és a – mellesleg képzőművész – könyvtárvezető által rajzolt fejléccel ellátott, szerény külsejű híradócskát fél évvel később követte a második, 1951. február 18-án a Horváth Géza által vezetett Tatai Körzeti Könyvtár adott ki *Könyvtári Híradó* címmel hálózati lapot. De ha a könyvtárak nem hagyták volna oktatlanul szétszóródni-elpusztulni régi irattárukat, bizonyára más híradót is fel tudnánk mutatni abból az időből. Emlékek 1955-ből maradtak nagyobb számban. 1954. április 4-én ugyanis a Népművelési Minisztérium meghirdette az állami közművelődési könyvtárak egy évig, 1955. április 4-ig tartó „felszabadulási munkaversenyét”, és ennek népszerűsítésére a körzeti könyvtárakból időközben megyei könyvtárakká alakult intézmények – legalábbis a mozgékonyabbak – mindmind megindították saját „versenyhíradójukat”. Köztük volt például a Pest Megyei Könyvtár, amelynek híradóját már nyomdában sokszorosították. És köztük volt a jó emlékezetű Szőnyi László vezette Miskolci Megyei Könyvtár is, amelynek híradója, a *Borsodi Könyvtáros* 1955. július 1-jén, tehát már a verseny után jelent meg, nyilván annak tudatában, hogy a rendszeresen megjelenő hálózati orgánium

többre alkalmas annál, hogy csupán egy erősen vitatható könyvtári kampány, a szakmai teljesítmények összehasonlítására alkalmatlan verseny kétes fogásainak, trükkjeinek, feltupírozott eredményeinek megszépítő, megnemesítő eszköze legyen. Akkoriban már minden faluban volt könyvtár, tehát a nagy területű Borsod-Abaúj-Zemplén megye könyvtárainak összefogására, a vertikális és horizontális kommunikáció fenntartására, a közös gondolkodás kialakítására kellett első-sorban a híradó. Tanácsai, ötletei, módszerbeli példái-fogásai az 1953-tól 1956-ig fokozatosan romló ellátási-anyagi körülmények közepette is valamilyen megoldásokat sugallhattak, bár a könyvtárak gondjait természetesen nem szüntethették meg.

1956 következményei a hálózati híradók sorsára is hatottak, de egy részük viszonylag hamar kiheverte a könyvtárak nagy megrázkódtatásait, a leváltások, disszidálások okozta személyi veszteségeket. Sőt új híradók is indultak: 1957. június elején megjelent a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár közlönye* alcímű *Könyvtári Híradó*; 1957 decemberében jelentkezett újra a tatabányaiak, a Komárom megyei híradója, 1958-ban megjelent a győriek *Kisalföldi Könyvtárosa* és a *Csongrád Megyei Könyvtárosa*, valamint újból a *Pest Megyei Könyvtárosa* is. 1959-ben viszont olyan változás következett be – és éppen Borsod-Abaúj-Zemplén megyében –, amely a híradók egész addigi rendszerét érintette. Az Edelényi Járási Könyvtár vezetője, Slezsák Imre kiadta a *Bódvavölgyi Könyvtárost*. Ebből, az ország első járási híradójából 1964 júniusáig tizenegy szám jelent meg, majd negyedéves levélként 1989-ig rendszeresen jelentkezett szerkesztőjének fáradhatatlan buzgalmból. A *Bódvavölgyi Könyvtáros* színre lépése megváltoztatta a híradók kiadásának filozófiáját. Ekkoriban zajlott le országosan a falusi könyvtárak intézményesítése, a helyi tanácsok tulajdonába adása, a közönségesen „tanácsosítás”-nak nevezett folyamat. Ennek nyomán az a szakmai nézet alakult ki, hogy a járási könyvtárak – közelebb lévén a falvakhoz, mint a megyeié – alkalmasabbak a közvetlen irányítás, módszertani gondozás eszközének szerepére, tehát a híradók kiadása is első-sorban az ő feladatuk. A *Bódvavölgyi Könyvtárost* követve így szaporodtak gomba módra a járási híradók országsszerte. Színvonaluk természetesen egyenetlen volt, összességüket tekintve azonban nemesak új színeket, hanem szakmai hasznot is hoztak, és főleg: szellemileg felrázták a gyakran második garnitúrának tekintett járási könyvtárosi gárdát. Érdekes módon a megyei könyvtárak közül némelyek, a központi járásban járási funkciót is betöltők (például a kaposvári könyvtár) maguk is áttértek saját járásuk híradójának kiadására a megyei híradó helyett. Néhány év múlva azonban kiderült, hogy jobb lett volna megtartani – már csak mintának is – a megyei híradókat, mivel a hatvanas években mind nagyobb számban vontak össze járásokat, és ez előrevetítette a járások várható megszüntetését is. 1971-ben valóban megszűntek a járási önkormányzatok, a tanácsok, s a helyettük még 1984-ig meghagyott járási hivatalok a járási könyvtárakat fenntartóként átvevő helyi (városi, nagyközségi) tanácsokkal együtt sem voltak képesek törés nélküli fejlődést megvalósítani a nevükben immár városi-járási, illetve nagyközségi-járási könyvtárak ügyeiben. Mindez a könyvtári híradók sorsára úgy hatott, hogy a járásiak többsége fokozatosan elhalt, viszont sok helyen szerepüket nem vették át az újrainduló megyei folyóiratok, hiába ösztönözte őket például a *Könyvtáros* című folyóirat is, egyebek között azzal, hogy minden számukat szemlélte. A járási könyvtári híradók közül 1972 táján már csak a tapolcai, a marcali és az enesi híradó jelent meg – minden bizonnyal

a kitűnő vezetők, igazgatók jóvoltából. Nevüket érdemes megemlíteni: Kertész Károly, Frang József és az enesi Szabó Gyula.

A lassan újrainduló megyei híradók folyamatosságra példát a *Pestmegyei Könyvtárostól* vehettek, amely a járási híradók korszakában is mindvégig megjelent. A Fejér megyei híradó sorsa érdekesen alakult: 1961-ben a székesfehérvári járás lapjaként indult, 1962-ben megyeivé változott, majd 1969-től *Fejér Megyei Könyvtáros* névvel jelent meg. Az egyik legrégebbi híradónk a győri *Kisalföldi Könyvtáros*, ez hét évi szünet után, 1966-ban indult újra és 1972 óta rendszeresen megjelenik. A *Borsodi Könyvtáros* 1960 áprilisában indult, negyedévesre tervezték, és 500 nyomtatott példányban jelent meg, s amíg létezett, jól teljesítette küldetését. A legstabilabb, legmegbízhatóbb megyei híradók közül kiemelem az 1968 óta folyamatosan, bár más formában és névvel megjelenő komáromi, az 1958-ban indított, évtizedekig a legállandóbbak, legnívósabbak egyikeként számon tartott *Csongrád Megyei Könyvtárost* és a szintén a legszínvonalasabbak közé tartozó három híradót: az 1970-es indulású Szolnok megyei *Együtt*, a debreceni, 1971-es „születésű” *Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka* címűt, valamint a kitarító következetességgel minden évben – jelenleg is – három számmal jelentkező Vas megyei híradót, amelynek neve *Vas Megyei Könyvtárak Értesítője*. És amíg élt, a különleges című, békéscsabai *Könyvtári Jegyzékek* is az élvonalba tartozott.

A hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évtized közepéig terjedő időt a megyei könyvtári híradók virágkorának tekinthetjük. Ekkorra végképp tisztázódott a szerepük, kialakultak szerkesztési elveik, és beérett az a szerkesztői gárda, amely tagjainak nagyobbik része az '50-es, '60-as évektől szolgálván, már jól „kitanulta” a szakmát. Megkezdődött, mert érdemessé vált a megjelent évfolyamok repertorizálása is – kapásból csak a Komárom, a Szolnok, a Fejér, valamint a Szaboleszatzmár megyei repertóriumokat említem. A *Könyvtáros* című folyóirat 1977-től 1986-ig újból számonként ismertette-szemlélte a híradókat, és kezdeményezte szerkesztőik rendszeres találkozóit, tanácskozásait, valamint közzétette ezek beszámolóit. Az 1972. évi leányfalui első, nagy összefüggést 1983-ban már a negyedik követte Tatabányán, majd 1987-ben Gárdonyban még egy.

És akkor jött a rendszerváltozás, és a nehéz gazdasági helyzet okozta kényszerintézkedések első áldozatai között voltak a híradók is. Pedig éppen abban az időben lett volna igazán szükség a megyei híradókra. A volt járási, immár városi könyvtárak területi munkájának, módszertani szerepkörének általános megszüntetése következtében ugyanis éppen úgy magukra maradtak a falusi könyvtárak, mint amennyire 1949. a körzeti könyvtárak megszervezése előtt egyedül voltak. A város cserbenhagyta környékét, többé nem lélegzett vele együtt. A volt járási könyvtárak hálózatgondozó tevékenységének kiesését a megyei könyvtár még a legjobb hálózati-módszertani munkával sem tudta-tudja pótolni, különösen olyan nagy megyékben, mint Borsod. Persze azt is tekintetbe kell venni, milyen lehetőségek maradtak a hét szűk esztendőskörnyékében. A kátyúból való kilábalás egyik útját már egy rendszerváltozás előtti, 1988-as kísérlet, kezdemény is jelzi. Akkor ugyanis a nyíregyházi megyei könyvtár *Kis Hírmondó* címmel havonta megjelenő gyorstájékoztatót indított – egy ideig még a szaboleszatzmári „nagy” híradó mellett (amelyet csak most említek meg, noha szintén a jól szerkesztett, hosszú idő óta rendszeresen megjelenők között illett volna felsorolnom). A *Kis Hírmondó* neve mára *Kis Híradóra* változott, és – talán azért, mert a „nagy”

híradó megszűnt – a jellege is megváltozott. A rövid, híradás jellegű közlemények közé hosszabb cikkek is bekerültek, ezért inkább „köztes” műfajúnak nevezném az ilyen híradó típusát.

A nyíregyházi példát elsőként a győriek követték az 1989-ben útjára bocsátott *Könyvtári Hol-Mi*-val. Ennek azért is a „szabályos” kis híradó műfajában kellett maradnia, mert egészen a közelmúltig vele párhuzamosan megjelent a régi típusú, jól szerkesztett *Kisalföldi Könyvtáros* is. A *Könyvtári Hol-Mit* időközben a szűkített fókuszú *Könyvtári Híresztelő* váltotta fel, sajnos, nagyobb időbeli kihagyásokkal. Ugyancsak kis híradó jellegű az 1992. január végén indított szolnoki *Kaptár*, amely az *Együtt* című klasszikus híradót váltotta fel. 1992 másik új lapja, az egeri *Kapszolat* az akkori igazgatóhelyettes, mai megyei igazgató szerkesztésében indult meg, és ma is megjelenik, mégpedig rendszeresen. Indulása idején új híradónak volt tekinthető, mert módszertani füzetek helyébe lépett. A köztes műfajba tartozik. A legtipikusabb kis híradónak az 1993-as évfjártú, hosszú nevű *Hírlevél Hajdú-Bihar Megye Önkormányzati Könyvtárainak* című debreceni kiadvány tekinthető, amely valóban rendszeresen és gyakran jelenik meg. Szerkesztője kezdettől fogva Szilágyi Irén – régebbi nevén Belgyár Lászlóné. A debreceni hírlevél formája rölap, tartalma teljesen informatív: figyelemfelkeltés jogszabályokra, pályázatokra; rendezvények előrejelzése, hírek, értesülések szép számban. E hírlevél léte nem befolyásolta az értékes *Hajdú-Bihar Megyei Könyvtári Téka* megjelenését, és bár régen nem volt a kezemben új Téka-szám, remélem, hogy Bényei Miklós tanár úr nyugalomba vonulása nem jár együtt e nagy múltú, klasszikus híradó „elnyugvásával”. Mert tapasztalatom szerint a könyvtárak vezetőségében, vezetői körében és a fenntartók pénzügyi helyzetében bekövetkezett változások kihatnak – többnyire kedvezőtlenül – a kiadáspolitikára, tehát a híradók megjelentetésére is. Komolyan szurkolok például azért, hogy a szegedi Somogyi Károly Könyvtár 1995 januárjában útjára bocsátott *Negyedévi Értesítő* című szabályos kis híradója és a könyvtár „nagy” híradója, az 1958 óta megjelenő *Csongrád Megyei Könyvtáros* ne essen áldozatul a közelmúlt drasztikus szegedi költségvetési korlátozásainak. Ugyanis hosszú ideje nem találkoztam egyik Csongrád megyei híradóval sem.

A rendszerváltozás óta indított, de azóta – sajnos – kimúlt híradók közé kell sorolnom a 2001 márciusában megjelent *Fejér Megyei Könyvtári Hírvivőt* is, amelyet eredetileg évente tízszeri gyorstájékoztatónak szántak.

Érdekességként említem meg azt, hogy 1989 óta nemcsak megszűntek régi típusú megyei híradók, hanem újak is keletkeztek, sőt ma is élnek. Ilyen a *Zalai Könyvtári Levelező*, amely 1990 óta folyamatosan megjelenik az országos *Könyvtári Levelező*/lap ihlette néven.

Említettem a híradószerkesztők 1989 előtti összejöveteleit, amelyeknek a szakmai kérdések tisztázásán felül az volt a rendeltetésük, hogy a más munkák mellett, mellékesen a híradók összeállításán is fáradozóikba új erőt sugározzanak, és köszönettel illessék az érdekes szerkesztőket. Céltudatosan utoljára a körmenyi MKE-vándorgyűlésen foglalkoztak a szerkesztés és a szerkesztők ügyeivel, bajjaival, majd egy évvel később a Békés megyei Szanazug üdülőhelyen rendezett összejövetelen. Erről már nem jelent meg írásos beszámoló...

Végső számvetésem eredménye eléggé lehangoló. Amíg ugyanis 1985 körül szinte valamennyi megyének volt híradója, napjainkban csak bizonytalan többségben vannak az ilyen-olyan műfajú híradókat kiadók, mert

Nincs Bács-Kiskun, Békés, Fejér, Nógrád, Somogy, Tolna, Veszprém megyében, tehát hét helyen;

Van – bizonyosan – Baranya, Győr-Moson-Sopron, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Vas és Zala megyében;

Bizonytalan a létezése – legalábbis számomra – a Csongrád megyeinek, a Pest megyeinek (az utolsó száma, amelyet láttam, 2003-as volt) és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyeinek, amelyről eddig szándékosan nem szóltam. Annyit ugyan tudok, hogy 2003 decemberében *Könyvtári Hírlevél* címmel Borsod-Abaúj-Zemplén megye új híradót indított, de ennek csak a híre jutott el a Könyvtári Intézet szakkönyvtárába. (Azóta – az ózdi összejövételnek köszönhetően is – az elmaradt példányok megérkeztek az intézetbe – G. Gy.)

Befejezésül, összegezeként mit mondhatnék a híradók jövőjéről, műfajuk megválasztásáról? Véleményem szerint minden, magára valamit is adó hálózati központ – vagy virtuális hálózat központja – alapfeladatai közé tartozik az összetartozás közös szimbólumának és eszközének, a hálózati híradónak a kiadása. Ha a központi könyvtár erejéből futja, vállalkozhat a klasszikus híradó kiadására, de akkor gondoskodnia kell a műfaj nehézségéből, lassúságából adódó hátrányok kiküszöböléséről. A kapcsolattartás megfelelő, gyorsabb eszközt egyetlen megyei könyvtár sem nélkülözheti. Akármilyen nehézségekkel küszködik is, annyi anyagi és szellemi tartalékának kell lennie, hogy belőle fussa legalább valamilyen röplap formájú, néhány oldalas kis híradó rendszeres megjelenítésére. Afféle, amely bizonyos tartalmi minimum közvetítésére alkalmas, tehát amely minden számában valamennyi könyvtára részére olyan alapinformációkat tud nyújtani, mint a jogszabályok, pályázati lehetőségek, szakmai programok ismertetése, felhívások, személyi, rendezvényi és egyéb hírek, az eseményekről szóló rövid beszámolók, állás- és egyéb hirdetések, beszerzési javaslatok és kínálatok.

Végül még annyit: az ózdi könyvtárosok által tanácskozásunkra megadott téma, a *Könyvtári emlékek – könyvtári értékek* ürügyén nemcsak a könyvtártörténet-írásról, annak produktumairól és olyan forrásairól-segédleteiről elmélkedtem, mint a könyvtári évkönyvek és a híradók, hanem a közelmúlt könyvtári jubileumi időszakában tapasztalt könyvtárosi magatartással foglalkozva a szakma nagyobbik részének amnéziájára, emlékezetkihagyásaira is próbáltam felhívni a figyelmet. Hitem szerint ugyanis a múlt megismerése és ismerete a könyvtáros önbecsülésének alapja. Önértékelési zavaraink, a testvérszakták képviselőivel szembeni kisebbségi érzéseink egyik oka az, hogy nagyobb, fényesebb intézményi múltat képzelünk mögéjük, mint amilyen a mi szerénynek, kevésbé gazdagnak vélt múltunk. Pedig a három közgyűjtésményi intézménytípus közül a legrégebbi éppen a könyvtár. Ezt azonban csak az tudja, aki ismeri e múltat. Ismerni pedig akkor fogja, ha valamilyen formában, legalább „hétköznapi” módon műveli is: a saját területén, munkáágában felderíti és gyűjti emlékeit, részt vesz segédmunkáiban, rendezi dokumentumait. Keresztury Dezsőtől gyakran hallottam idézni Vörösmarty mondását: „Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék!” Vegyük végre tudomásul, hogy múltunk, örökségünk lelkiismeretes feltárása és birtokba vétele nélkül a könyvtárosság sorstalan, a híre is csak árnyék!

Gerő Gyula